

ประวัติการผลิตหนังสือตำราในต่างประเทศและประเทศไทย

ความสำคัญของการผลิตหนังสือตำรา

หนังสือตำรา หมายถึง หนังสือที่ใช้ในการสอนวิชาการโดยเฉพาะใช้สอนในโรงเรียนหรือวิทยาลัย^๑

หนังสือตำรานี้ จัดทำขึ้นเพื่อเสนอวิชาการต่าง ๆ จึงนับได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการศึกษาค้นคว้า โดยปกติหนังสือตำราอาจถือได้ว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในการเรียนการสอนอย่างหนึ่ง เพราะไม่ใช่จะทราบเฉพาะว่ามีอะไรบ้างที่จะสอน แต่จะแนะถึงขั้นตอนในการสอนอีกด้วย ถึงแม้ว่าปัจจุบันสื่อการสอนชนิดอื่น ๆ ได้เข้ามามีบทบาทในการสอนแทนการสอนแบบอื่น ที่เรียกว่า โสตทัศนูปกรณ์ แต่อย่างไรก็ตามหนังสือตำราก็ยังคงเป็นสื่อสำคัญหรือเป็นทรัพยากรที่สำคัญอย่างยิ่งในโรงเรียนและวิทยาลัยทั่วไป จะเห็นได้ว่าประมาณครึ่งหนึ่งของหนังสือที่ผลิตทั่วโลกเป็นหนังสือตำราทั้งสิ้น ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นผู้นำในการผลิตหนังสือตำราในปี ค.ศ.๑๙๗๐ ได้ผลิตหนังสือตำราจำหน่ายถึง ๒๑๕ ล้านเล่ม^๒

ประวัติการผลิตหนังสือตำราในยุคแรก ๆ

หนังสือตำราในยุคแรก ๆ สมัยกรีกโบราณนั้น ตำราที่สำคัญคือ บทกวีนิพนธ์ของโฮเมอร์ (Homer's poetry) ให้ความรู้ในด้านภาษาและวรรณคดีในยุคนั้น สำหรับ

^๑David B. Guralnik, ed. in chief, Webster's New World Dictionary (Cleveland : The Word Publishing, 1966), p. 719.

^๒Michael Langenbach, "Textbook," Encyclopedia Americana 26 (1975) : 563.

ประเทศที่นับถือศาสนาอิสลาม ก็ใช้คัมภีร์กุรอ่าน (Koran) เป็นหนังสือสอนขั้นพื้นฐานในโรงเรียน นอกจากนี้ยังใช้คัมภีร์กุรอ่าน (Koran) นี้ สอนในมหาวิทยาลัยมุสลิมใหญ่ ๆ อีกด้วย เช่น มหาวิทยาลัยอัล-อัซฮาร์ (Al-Azhar) ที่กรุงไคโรประเทศอียิปต์ จนถึงศตวรรษที่ ๒๐ นี้ก็ยังใช้กันอยู่^๑

หนังสือตำราได้วิวัฒนาการไปเรื่อย ๆ โดยสมัยต่อมา หนังสือตำราจะถูกเขียนให้เป็นเฉพาะวิชามากขึ้น เช่น เมื่อ ๑๒๐ ปีก่อนคริสตกาล ได้มีผู้เขียนตำราไวยากรณ์ภาษากรีก อย่างไรก็ตามก็มีการวิวัฒนาการมาโดยลำดับ จะเห็นว่าหนังสือตำราในยุคต่อ ๆ มาจะเน้นวิชาการมากขึ้น ซึ่งจะเขียนเป็นเฉพาะสาขาวิชา คือ ดาราศาสตร์ ดนตรี และเลขคณิต ซึ่งวิชาทั้งสามนี้เป็นวิชาที่พวกกรีกสนใจมากในขณะนั้น

ต่อมาในศตวรรษที่ ๕ มีนักกฎหมายชื่อ มาร์ทีเยนุส คาเปลลา (Martianus Capella) อาศัยอยู่ในทวีปอาฟริกาเหนือเป็นคนแรกที่รวบรวมเนื้อหาของตำราต่าง ๆ ทั้งหมดเป็นรูปเล่มหนังสือ (Books) ชื่อหนังสือว่า The Marriage of Philology and Mercury^๒

ก่อนที่จะมีการพิมพ์เกิดขึ้นในศตวรรษที่ ๑๕ นั้น ในศาสนาโรมันคาทอลิก พระเป็นผู้มีอิทธิพลมากในทวีปยุโรป และเป็นผู้เขียนหนังสือเสียเป็นส่วนใหญ่ ในลักษณะของต้นฉบับตัวเขียน โดยใช้ภาษาละติน ฉะนั้นก่อนที่จะถึงกลางศตวรรษที่ ๑๕ หนังสือทั้งหลาย ที่มีอยู่ในประเทศตะวันตกเป็นต้นฉบับตัวเขียนทั้งสิ้น จนกระทั่งในปี ค.ศ.๑๔๐๕ ยังเกอร์ โจฮันกูแทนเบิร์ก (Yuker Johann Gutenberg) เกิดที่เมืองสตราบูร์ก ประเทศเยอรมันเป็นผู้ผลิตเครื่องพิมพ์เป็นคนแรก และได้พิมพ์หนังสือเล่มแรก คือ Latin Mazarin ซึ่งเป็นพระคัมภีร์ภาษาละติน หรือที่เรียกว่า คัมภีร์ ๔๒ บท นับตั้งแต่จากนั้น การผลิตหนังสือตำราก็แพร่หลายขึ้น และได้มีการเขียนตำราขึ้นหลายภาษาออกไปจากภาษาละตินจากเดิม

^๑Michael Langenbach, "Textbook," p. 563.

^๒William R. Odell, "Textbook," The New Book of Knowledge 18 (1974) : 138.

จนในศตวรรษที่ ๑๙ การผลิตหนังสือตำราเจริญมากขึ้นทั่วโลก นับได้ว่าการผลิตหนังสือตำรา เป็นอุตสาหกรรมที่สำคัญประเภทหนึ่ง^๑

ประวัติการผลิตหนังสือตำราในประเทศสหรัฐอเมริกา

การผลิตหนังสือตำรามามีมาตั้งแต่สมัยแรกเริ่ม ขณะที่อเมริกายังเป็นอาณานิคมของ อังกฤษในยุคนี้ หนังสือตำรามักเป็นหนังสือคำสอน มีคติเตือนใจ (Mottos) ต่าง ๆ ส่วนใหญ่ มักจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับจริยศาสตร์และความรักชาติ และสอดแทรกการสอนเรื่อง พยัญชนะหรือตัวสะกดต่าง ๆ ลงไปบ้าง เช่น หนังสือ The Lord's Prayer, The Ten Commandments^๒ หนังสือที่รู้จักกันแพร่หลายในสมัยอเมริกาเป็นอาณานิคม คือหนังสือ The New England Primer พิมพ์ในศตวรรษที่ ๑๗ เป็นหนังสือที่เกี่ยวกับพยัญชนะ การอ่าน คำศัพท์ การสะกดคำ ทั้งนี้สอดแทรกจริยศาสตร์ด้วย หลังจากที่สหรัฐอเมริกาได้เอกราช ก็เริ่มมีการผลิตหนังสือตำรามากขึ้น โนอาห์ เว็บสเตอร์ (Noah Webster) (ค.ศ. ๑๗๕๘ - ๑๘๔๓) ได้พิมพ์หนังสือ The Blue Backed Speller ซึ่งใช้เป็นหนังสือตำราเรียน ในโรงเรียนเป็นเวลาหลายปีทีเดียว ในปี ค.ศ. ๑๘๒๕ ซามูเอล ริด ฮอลล์ (Samuel Read Hall) ได้แต่งหนังสือ Lecture on Schoolkeeping เป็นคู่มือการสอนของครู แนะนำเกี่ยวกับวิธีการสอน นับได้ว่าเป็นหนังสือคู่มือครูที่สำคัญมากในยุคนั้น บรรดาครูใน อเมริกานิยมใช้เป็นคู่มือการสอนกันมาก ต่อมาปี ค.ศ. ๑๘๓๕ วิลเลียมโฮม แม็คกัฟฟี่ (William Holmes McGuffey) (ค.ศ. ๑๘๐๐ - ๑๘๗๓) ได้แต่งหนังสือ McGuffey Readers เป็นหนังสือตำราเรียนที่มีชื่อเสียงมาก และมียอดจำหน่ายสูงสุด ขายได้ดีที่สุดใน ประวัติศาสตร์การพิมพ์หนังสือในสหรัฐอเมริกา ขายได้ประมาณ ๑๒๕,๐๐๐,๐๐๐ เล่ม^๓

^๑William R. Odell, "Textbook," p. 139.

^๒Ibid.

^๓John Tebbel, A History of Book Publishing in the United States (New York: R. R. Bowker, 1972), 1 : 552.

หนังสือ McGuffey Readers นี้เป็นหนังสือชุด มี ๖ เล่ม ๒ เล่มแรกมีแบบฝึกหัด ๘๕ บท เป็นเรื่องเกี่ยวกับการสอนอ่าน และการสะกดคำมีภาพประกอบเล็กน้อย เล่มที่ ๓ เป็นคัมภีร์ การอ่านปากเปล่าและมีแบบฝึกหัดเช่นกัน เล่มที่ ๔ แนะนำร้อยแก้วและร้อยกรองที่เลือกสรรแล้วโดยคัดตอนมาจากพระคัมภีร์ไบเบิลบางบทและมีประวัตินักเขียนอเมริกัน ในช่วงแรก ออกเพียง ๔ เล่มเท่านั้น ต่อมามีการปรับปรุงแก้ไขในปี ค.ศ. ๑๘๓๘ และ ๑๘๔๗ จึงได้ออกเล่มที่ ๕ เรียกว่า Fifth Reader และเล่มที่ ๖ คือ High School Reader หนังสือ ๖ เล่มนี้เป็นตำราเรียนของเด็กตั้งแต่เริ่มเข้าเรียนโดยลำดับจนจบเล่มเล่มสุดท้ายก็ว่าได้ว่าได้เรียนจบชั้นสูง^๑

การผลิตหนังสือตำรา เป็นไปอย่างกว้างขวางก่อนสงครามกลางเมืองโดยเฉพาะในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งเป็นยุคของการผลิตหนังสือตำราเจริญขึ้นมาก สาเหตุของการใช้หนังสือตำราเรียนมากขึ้นในโรงเรียนแทนหนังสือคำสอน เป็นเพราะอิทธิพลจากการวิวัฒนาการทางวิทยาศาสตร์มากขึ้น^๒

หนังสือตำราเรียนด้านคณิตศาสตร์มีมากขึ้นในตอนต้นศตวรรษที่ ๑๙ อย่างน้อยที่สุด ๕๐ เล่มในช่วงปี ค.ศ. ๑๘๐๐ - ๑๘๒๐ หนังสือด้านภูมิศาสตร์ยังไม่ค่อยมีมากนัก เพราะในช่วงที่สหรัฐอเมริกาเป็นอาณานิคมนั้น ชาวอเมริกันไม่ค่อยสนใจสาขาภูมิศาสตร์มากนัก แต่อย่างไรก็ตามก่อนปี ค.ศ. ๑๘๔๐ ได้มีหนังสือตำราทางภูมิศาสตร์พิมพ์ขึ้นโดยประมาณ ๔๙ เล่ม ซึ่งจำนวน ๒๔ เล่ม ไม่มีแผนประกอบจนช่วงปี ค.ศ. ๑๘๔๐ - ๑๘๕๐ หนังสือทางภูมิศาสตร์ได้พัฒนาให้ดีขึ้นโดยหนังสือส่วนใหญ่มีแผนที่ประกอบการอธิบาย

หนังสือตำราด้านประวัติศาสตร์เริ่มมีเข้ามาและไม่ค่อยมีมาตรฐานก่อนปี ค.ศ. ๑๘๒๐ ตำราด้านประวัติศาสตร์มีเพียง ๘ - ๙ ชื่อเรื่องเท่านั้น ถึงแม้ว่าจะมีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์แทรกในหนังสือแบบเรียนหลายเล่ม แต่มักเป็นเรื่องเกี่ยวกับสงคราม จนกระทั่ง

^๑John Tebbel, A History of Book Publishing in the United States, p. 552.

^๒Ibid., p. 548.

สงครามกลางเมืองราวช่วงค.ศ.๑๘๖๐ - ๑๘๗๐ ประวัติศาสตร์ที่มีแต่เรื่องสงครามก็ลคน้อยลง หันไปสนใจประวัติศาสตร์ในเรื่องอื่น ๆ ด้วย เช่น ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับท้องถิ่นและแหล่ง กำเนิด เป็นต้น หนังสือประวัติศาสตร์ที่นับได้ว่าทันสมัยและได้มาตรฐานเป็นเล่มแรกออกโดย แม็คมาสเตอร์ (McMaster) ในปี ค.ศ.๑๘๘๗ คือหนังสือ A School History of the United States

วิชาที่เป็นที่ยอมรับล่าสุดอีกวิชาหนึ่งในโรงเรียน คือ วิชาสรีรวิทยา แต่ก่อนนั้น วิชานี้ใช้สอนเฉพาะในโรงเรียนแพทย์เท่านั้น เพราะความที่เคร่งในศีลธรรมและศาสนาวิชา สรีรวิทยาจึงไม่เป็นที่ยอมรับเพื่อที่จะใช้สอนนักเรียน แต่ในช่วงศตวรรษที่ ๑๔ ทางโรงเรียน ได้ใช้วิชาสรีรวิทยาสอนในโรงเรียนด้วย หนังสือตำราประเภทนี้ประมาณ ๓๐% เขียนขึ้นโดย แพทย์ เพียงหนึ่งในสามเท่านั้นที่เขียนโดยนักประวัติศาสตร์ โฮเรช มาสัน (Horace Mann) ซึ่งเป็นครูใหญ่ของโรงเรียนแห่งหนึ่ง ของรัฐแมสซาชูเซต (Massachusetts) เป็นคนแรก ที่อนุญาต ให้มีการเรียนการสอนวิชาสรีรวิทยา และสุขศึกษาขึ้นในโรงเรียน หนังสือตำราทาง ด้านสรีรวิทยาเล่มแรกสำหรับเด็กเล็กคือ หนังสือ The House I live in ของนาย ดับบลิว. เอ. อัลคอตท์ (W.A.Alcott) ได้พิมพ์ในปี ค.ศ.๑๘๓๔ แต่ยังไม่เป็นวิชาการมากพอที่จะ ใช้เป็นตำราเรียน หนังสือเล่มแรกที่มีลักษณะเป็นวิชาการมากพอคือ หนังสือ Outline of Physiology พิมพ์ในปี ค.ศ.๑๘๓๖ โดย นาย เจ.แอล. คอมสต็อก (J.L.Comstock) บุคคลผู้นี้ได้แต่งตำราในสาขาวิชาวิทยาศาสตร์หลายเล่มที่เกี่ยวในยุคนั้น

วิชาศิลปการประพันธ์สอนกันตั้งแต่แรกเริ่มการมีโรงเรียนในสหรัฐตอนต้น ศตวรรษ ที่ ๑๔ มีตำราศิลปการประพันธ์มากขึ้น การศึกษาด้านศิลปะ แรกมีขึ้นในปี ค.ศ.๑๘๑๒ โดย วิลเลียม โฟค (William Fowk) ครูใหญ่ของโรงเรียนรัฐบอสตัน (Boston) ต่อมาก็มี ตำราเย็บปักถักร้อย ตำราวาดเขียนต่าง ๆ สำหรับตำราด้านดนตรีมีผู้ที่เด่นที่สุดคือ ลอเวล เมสัน (Lowell Mason) (ค.ศ.๑๗๙๖ - ๑๘๗๒) ได้รับสมญานามว่า "บิดาแห่งการสอน ดนตรี" สอนในโรงเรียนรัฐแห่งสหรัฐอเมริกา เขาแต่งหนังสือตำราเรียนดนตรีขึ้นเล่มแรก

คือ Manual of Instruction พิมพ์ในปี ค.ศ. ๑๘๓๔ และผลิตตำราด้านนี้อีกมาก^๑ ก่อนปี ๑๘๖๕ มีการวิวัฒนาการ ในด้านการพิมพ์หนังสือตำรา ในสหรัฐอเมริกา คือ การเข้าเล่มหนังสือ การหุ้มปก และการจัดจำหน่าย (ปัญหาเหล่านี้ยังคงมีอยู่ในวงการค้า หนังสือตำราจนปัจจุบัน) ก่อนนั้นผู้พิมพ์มีปัญหาว่า ปกของหนังสือตำราชั้นประถมศึกษาควรจะแตกต่างไปจากปกของหนังสือตำราของชั้นที่สูงกว่า ดังนั้นหนังสือ New England Primer พิมพ์ใหม่โดยใช้วัสดุหุ้มปก เป็นกระดาษสีบาง หรือกระดาษบาง หรือกระดาษที่ทำจากเยื่อไม้ สำหรับหนังสือที่ทำจากตำราชั้นประถม และใช้วัสดุอื่น ๆ สำหรับตำราชั้นสูงที่สูงกว่า เช่น ตำราไวยากรณ์กรีกและละติน จะหุ้มปกด้วยหนังหรือผ้าลินิน ได้ปกหนังสือมักจะมีปกกระดาษที่แข็งที่ทำจากไม้บาง ๆ สำหรับหนังสือเกี่ยวกับการสะกดคำต่าง ๆ จะใช้ปกกระดาษแข็งมีหนึ่งหุ้มหรือใช้ปกหนังล้วน แต่ในปัจจุบันปกหนังหายาก จึงใช้ผ้าหุ้มแทน การพิมพ์หนังสือตำราในสมัยก่อน ๆ ใช้เนื้อกระดาษไม่ดีและใช้ขนาดตัวพิมพ์ขนาดเล็กกว่า ขนาดตัวพิมพ์ในศตวรรษที่ ๑๙ เช่น Webster's Reader ใช้ตัวพิมพ์ขนาด ๔ ปอยท์ (point)^๒ และคาเลบ บิงแฮม (Caleb Bingham) ใช้ ๘ ปอยท์ สำหรับหนังสือ Webster's Dictionary ที่พิมพ์ในปี ๑๘๐๖ ใช้ตัวพิมพ์ขนาด ๓ ปอยท์เท่านั้น ในขณะที่หนังสือ McGuffey's Primer พิมพ์ในปี ๑๘๔๔ ใช้ขนาด ๑๒ ปอยท์ ขนาดของตัวพิมพ์นี้วิวัฒนาการเรื่อยมาโดยตั้งแต่ปี ๑๘๕๐ จนในปัจจุบันใช้ขนาดตัวพิมพ์ ๑๘ หรือ ๒๔ ปอยท์^๓

006833

^๑John Tebbel, A History of Book Publishing in the United States, p. 555.

^๒๑ ปอยท์ = $\frac{9}{72}$ นิ้ว ปัจจุบันขนาดตัวพิมพ์มีตั้งแต่ขนาด ๔ ปอยท์ จนถึง ๑๔๔ ปอยท์ ขนาด ๓ ปอยท์ ปัจจุบันไม่ใช่เพราะตัวอักษรขนาดเล็กและอ่านยากมาก แบบ ๑๔๔ ปอยท์ สูง ๒ นิ้ว อ่านได้ง่ายมากแม้จากห้องตรงข้าม

^๓John Tebbel, A History of Book Publishing in the United States, p. 549.

ในด้านภาพประกอบนั้น ไม่มีในหนังสือแบบเรียนทั่วไปมาก่อน จนกระทั่งปี ค.ศ. ๑๘๓๐ แต่ตอนนั้นนิยมเขียนภาพประกอบสำหรับตำราเด็กเล็ก กูดริช (Goodrich) ได้เขียนภาพในหนังสือตำราของเด็กทุกวัย ได้เริ่มใช้ภาพประกอบสำหรับหนังสือตำราของชั้นที่สูงกว่าในช่วง ค.ศ. ๑๘๕๐ ซึ่งในปี ๑๘๕๒ คาลวิน คัทเตอร์ (Calvin Cutter) แต่งหนังสือตำราชื่อว่า Physiology มีภาพประกอบมากกว่า ๑๕๐ ภาพ เพิ่งมามีการใช้ภาพสในหนังสือตำราหลังจากปี ๑๘๘๐ เป็นต้นมา สารบัญและภาคผนวกมีในหนังสือบางเล่มในช่วงแรกของการผลิตหนังสือตำรา จนถึงศตวรรษที่ ๑๙ การผลิตหนังสือประเภทนี้กลายเป็นอุตสาหกรรมที่สำคัญ หนังสือก็มีส่วนประกอบที่สมบูรณ์ขึ้น มีบรรณานุกรมและดัชนี รวมทั้งหมายเหตุ และหน้าอภิธานศัพท์ (Glossary) รวมอยู่ด้วย

หนังสือในยุคแรก ๆ พิมพ์และจำหน่ายโดยโรงพิมพ์ท้องถิ่น ไม่มีกฎหมายลิขสิทธิ์ โรงพิมพ์สามารถพิมพ์และจำหน่ายได้ตามความพอใจ ถ้าหนังสือตำราเล่มใดแพร่หลายและขายดี อาจมีโรงพิมพ์หลายแห่งในท้องถิ่นนั้นแข่งขันกันเอง ซึ่งโรงพิมพ์ใดจะพิมพ์จำหน่ายก็ได้ และพิมพ์กี่ครั้งก็ได้ จนกระทั่งมีกฎหมายลิขสิทธิ์ในปี ๑๘๐๙^๑ การแข่งขันดังกล่าวก็กระทำกันไม่ได้

ในด้านการเผยแพร่และจำหน่าย ตั้งแต่แรกเริ่มมา หนังสือตำราในแต่ละเล่มจะมีหน้าที่พิมพ์รายชื่อหนังสือเล่มอื่นของโรงพิมพ์นั้นด้วย เพื่อเป็นการโฆษณาไปด้วย แต่พอหลังจากปี ๑๘๘๐ หน้าโฆษณาดังกล่าว ซึ่งอาจจะมากกว่า ๒-๓ หน้าในหนังสือตำรา ก็ไม่กระทำกัน แต่จะใช้การโฆษณาโดยวิธีอื่น ๆ แทน เช่น การลงคำรับรองหนังสือว่าคืออะไรบ้าง จากบุคคลที่มีชื่อเสียง (การให้คำรับรองจากบุคคลสำคัญต่อหนังสือนี้มีมานานแล้ว) จะเห็นชื่อของโนอาห์ เว็บสเตอร์ (Noah Webster) และจอห์น อาดัมส์ (John Adams) มากที่สุดใน การให้คำรับรองหนังสือรุ่นแรก ๆ หนังสือ The Art of Writing มีคำรับรองจากบุคคลสำคัญกว่า ๒๐๐ คน แต่เมื่อการโฆษณาในหนังสือพิมพ์และวารสารเป็นที่รู้จักกันมากขึ้น การ

^๑Stanley Rothenberg, "Copyright," Encyclopedia Americana

โฆษณาแบบใช้คำรับรองจากบุคคลสำคัญก็ค่อย ๆ ลุหายไประบบที่ใช้ตัวแทนจำหน่าย หนังสือแทนผู้พิมพ์จะจำหน่ายเอง เริ่มมีเมื่อต้นศตวรรษที่ ๑๙ นับได้ว่าศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมามีการเปลี่ยนแปลงในการผลิตหนังสือตำรา ทั้งในด้านการพิมพ์และจำหน่ายมากที่สุดยุคหนึ่ง

ประวัติการผลิตหนังสือตำราในประเทศไทย

ประวัติความเป็นมาของการมีตำราเรียนในประเทศไทยถ้านับได้ ก็เริ่มตั้งแต่สมัย พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้ทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. ๑๘๒๖ แต่ความจริง คนไทยรู้จักเขียนหนังสือมาก่อนสมัยพ่อขุนรามคำแหงฯ แล้ว ตัวหนังสือที่คนไทยใช้เขียนในสมัย ก่อนนั้น เป็นอักษรซึ่งคนไทยได้แบบอย่างมาจากมอญ^๑ พ่อขุนรามคำแหงฯ ทรงนำมาดัดแปลง เป็นอักษรไทย ในสมัยนั้นหนังสือตำรายังไม่มี มีการสันนิษฐานกัน ๒ นัยว่า ตำราเรียนไทย สมัยสุโขทัยคงเป็นตำราเรียนที่เป็นภาษาอื่น เช่น ภาษาบาลี ภาษาเขมร เป็นต้น และอาจ ลุหายไประหว่างนั้นหรือไม่พบ หรืออีกนัยหนึ่ง อาจเป็นไปได้ว่า ตำราเรียนต่าง ๆ ที่ครูผู้สอน เป็นผู้กำหนดโดยนำเอาศิลาจารึกและพระราชวินิจฉัยต่าง ๆ ในสมัยนั้นมาศึกษา และเรียนสืบ ต่อกันมาโดยวิธีท่องจำ^๒

ในสมัยอยุธยาตอนต้น ก็ยังไม่ปรากฏหนังสือตำราภาษาไทยแต่อย่างใด ราษฎรพา บุตรหลานไปเรียนที่วัด วิชาที่สอนก็เป็นการอ่าน เขียนหนังสือไทยและบาลี และอบรมทางด้าน ศาสนา พอตอนปลายของสมัยอยุธยา โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีฝรั่ง เข้ามาเผยแผ่ศาสนาเข้ามา จึงได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นเพื่อสอนหนังสือกันโดยตรง การที่ฝรั่ง เข้ามาบุกเบิกทางศาสนาและการศึกษานั้นก็มีผลต่อการศึกษาไทยมากพอสมควรเพราะสมเด็จพระ

^๑ ยอช เซเดย์, ตำนานอักษรไทย (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรณาการ, ๒๔๖๘), หน้า ๘.

^๒ เบ็ญจวรรณ สุนทรากุล, วิวัฒนาการของแบบเรียนไทย (พระนคร: มหาวิทยาลัย รามคำแหง, ๒๕๑๘), หน้า ๔.

พระนารายณ์ทรงให้ปรับปรุงหนังสือแบบเรียนภาษาไทยกันใหม่^๑ ซึ่งพระโหราธิบดี ได้แต่งหนังสือ จินตามณี นับเป็นหนังสือแบบเรียนภาษาไทยเล่มแรก ในสมัยนี้ก็เริ่มมีโรงพิมพ์ในประเทศไทยเป็นครั้งแรกของพวกฝรั่ง ในปี พ.ศ.๒๒๐๕ (ค.ศ.๑๖๖๒) บาทหลวงชื่อ ลานู (Laneau) ได้แต่งและพิมพ์หนังสือคำสอนทางคริสตศาสนา จำนวน ๒๖ เล่ม หนังสือไวยากรณ์ไทยและบาลี ๑ เล่ม และพจนานุกรมไทยอีก ๑ เล่ม มีชื่อนานารีกผู้หนึ่งชื่อ ปีแอร์ ลองกรัว (Pierre Langrois) ในปี พ.ศ.๒๒๑๓ (ค.ศ.๑๖๗๐) ได้จัดตั้งโรงพิมพ์เพื่อพิมพ์หนังสือไทย เพราะเห็นว่ากระดาษในประเทศไทยมีราคาสูงมากและค่าจ้างคนงานก็สูง จึงได้ขอให้ประเทศฝรั่งเศสจัดช่างแกะตัวพิมพ์มาใช้ เพื่อจะได้ทำการพิมพ์คำสอนทางคริสตศาสนาเป็นภาษาไทย สมเด็จพระนารายณ์ ก็ทรงอนุญาตให้บรรดามิชชันนารีทำการสอนวิชาแก่นคนไทย มีสิทธิ์สั่งสอนวิทยาศาสตร์ กฎหมายและวิชาอื่น ๆ ที่ไม่ขัดต่อรัฐบาลและกฎหมายของบ้านเมืองไทย เมื่อมีการสอนวิทยากรต่าง ๆ มากขึ้นสิ่งสำคัญในการเรียนการสอน คือ หนังสือ การพิมพ์จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะผลิตหนังสือออกมา แต่แม้จะได้มีการพิมพ์หนังสือเกิดขึ้นในสมัยนั้นก็จริง แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า หนังสือเหล่านั้นหายสาบสูญไปหมดไม่เหลือร่องรอยไว้ปรากฏ เพราะเหตุว่า หนังสือของพวกมิชชันนารีถูกทำลายหลายครั้ง เช่น ถูกจับ ในแผ่นดินสมัยพระเพทราชาครั้งหนึ่ง ในแผ่นดินพระเจ้าท้ายสระอีกครึ่งหนึ่ง และเมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าครั้งที่ ๒ ในปี ๒๓๑๐ พม่าก็เผาผลาญเสียอีกครึ่งหนึ่ง

ในสมัยธนบุรีเป็นสมัยที่มีระยะเวลาสั้นมาก และเป็นประเทศที่ยังไม่สงบเรียบร้อย พระเจ้าตากสินทรงมุ่งในด้านพัฒนาบ้านเมืองมากกว่าทางด้านการศึกษา จึงไม่มีตำรา

^๑ธีรศักดิ์ ชัครบวร, จุดหมายการศึกษาไทย (พระนคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๐), หน้า ๑๗.

เรียนภาษาไทยเกิดขึ้นในยุคนี้เลย แต่อย่างไรก็ตาม กิจกรรมพิมพ์ก็ก้าวหน้าขึ้นเล็กน้อย มี
 บาทหลวงคาทอลิกชื่อการ์โนล (Garnault) ได้ตั้งโรงพิมพ์ที่วัดชั้นคาครุส ตำบลภูจี่น
 ธนบุรี พิมพ์หนังสือ "คำสอน คฤศตัง"^๑

สมัยรัตนโกสินทร์ ตามประวัติศาสตร์ได้กล่าวว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๑ และรัชกาล
 ที่ ๒ ได้มีการฟื้นฟูกิจการต่าง ๆ ทั้งในด้านการศึกษาและด้านวรรณคดี ได้มีการประชุม
 นักปราชญ์ราชบัณฑิตให้รวบรวมวรรณคดีต่าง ๆ ที่มีในสมัยอยุธยา มีการแต่งบทกลอนกันมาก
 พ.ศ. ๒๓๗๑ ร้อยเอกเจมส์โลว์ (Captain James Low) นายทหารอังกฤษรับราชการอยู่
 กับรัฐบาลอินเดียได้มาทำงานที่เกาะหมาก (ปีนัง) สามารถเรียนหนังสือไทยจนได้แต่งตำรา
 ไวยากรณ์ไทยขึ้นเล่มหนึ่งชื่อ A Grammar of The Thai or Siamese Language พิมพ์
 ที่โรงพิมพ์ของคณะเบเนดิกต์ เมืองเซรัมโปร์ นครกัลกัตตา ประเทศอินเดีย เป็นหนังสือปกแข็ง
 หนา ๒๐๐ หน้า เนื้อเรื่องเป็นภาษาอังกฤษเสียส่วนใหญ่ มีภาษาไทยไม่กี่หน้า บรรยาย
 ตัวหนังสือไทยและไวยากรณ์ไทย มีบางหน้ามีตัวหนังสือไทยพิมพ์ล้วน ๆ การจัดทำหนังสือเล่มนี้
 ขึ้น นับได้ว่าเป็นหนังสือที่พิมพ์ขึ้นด้วยตัวเรียงภาษาไทยที่เก่าแก่ที่สุด ตัวพิมพ์ไทยอาศัยเขียน-
 แบบการเขียนหนังสือแบบบรรจงในสมัยนั้น^๒ สำหรับหนังสือเล่มแรกที่พิมพ์ในประเทศไทย คือ
 พ.ศ. ๒๓๗๔ พิมพ์เกี่ยวกับบัญญัติ ๑๐ ประการ มีเนื้อเรื่องย่อ ๆ ของบัญญัติ คำอธิบาย บท
 สวด ๑ บท บทเพลงสวด ๓ บท ในรัชกาลนี้หมอบรัดเล (Bradley) มีส่วนสำคัญในกิจการ
 พิมพ์หนังสือของไทยมาก หมอบรัดเลพิมพ์หนังสือศาสนาเป็นส่วนใหญ่ หนังสืออื่นที่พิมพ์บ้างไม่
 มากนัก ได้แก่ ตำราปลูกฝ้าย (๒๓๘๑) ตำราสอนภาษาอังกฤษของหมอบ เจสซี กัสเวล
 (Jessi Caswell) ชื่อ Elementary Lessons Designed To Assist Siamese

^๑ อิศักดิ์ อัครบวร, จุดหมายการศึกษาไทย, หน้า ๓๗.

^๒ กำธร สนิทกุล, "การเป็นมาของการพิมพ์และงานแสดงการพิมพ์ในเมืองไทย"
 ใน อนุสรณ์งานแสดงการพิมพ์แห่งประเทศไทย ครั้งที่ ๑. (พระนคร : โรงพิมพ์วิทยาลัย
 เทคนิค, ๒๕๐๕), หน้า ๕๗.

in the Acquisition of the English Language พิมพ์ในปี พ.ศ.๒๓๙๔ มีตัว A, B หักอ่าน การประสมตัวจนถึงการแปลเข้าประโยคต่าง ๆ โรงพิมพ์ของหมอบรัดเล ชื่อว่า American Missionary Association Press หนังสือของหมอบรัดเลได้เก็บเข้าเล่มเป็นสมุด ซึ่งนับว่าเป็นของใหม่สำหรับเมืองไทย เพราะหนังสือไทยเดิมมีแต่เป็นสมุดพับ หรือ สมุดข่อย ซึ่งเรียกว่า "สมุดไทย" ฉะนั้นจึงเรียกหนังสือของหมอบรัดเลว่า "สมุดฝรั่ง" ในสมัยนั้นมีการแปลแล้วโดยหมอบรัดเลรับแปลภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ โดยคิดค่าแปล ร้อยคำราคา ๒๐ สลึง เป็นต้น หนังสือของโรงพิมพ์หมอบรัดเลมีมาก เช่น หนังสือ หักพูดคำอังกฤษ หนังสือจีนตามฉี หนังสือกฎหมายไทย หนังสือพระราชพงศาวดารไทย หนังสือ พงศาวดารฝรั่งเศส หนังสือตำราครุฑรักษา และหนังสือตำราปลูกฝ้ายโค หนังสือพระราชพงศาวดารกรุงเก่า หนังสือสามก๊ก หนังสือประถม ก. กา แจกลูกอักษร หนังสือตำราในสมัยนั้น นับว่าเจริญพอสมควร ทั้งด้านรูปเล่ม และเนื้อหาที่กว้างขึ้นดังคำแจ้งความเกี่ยวกับโรงพิมพ์ของหมอบรัดเล ลงในหนังสือพิมพ์บางกอกคาแลนคาร์ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์รายปีว่า "สำนักพิมพ์ของสมาคมมิชชันนารีอเมริกัน ตั้งอยู่ใกล้วัดกรมหลวงวงศาธิราชที่ปากคลองบางหลวง การพิมพ์รวดเร็ว เรียบร้อย ราคาย่อมเยาที่สุด ทั้งรับจัดทำหนังสือและจำหน่ายแบบเรียนภาษาอังกฤษ ภาษาไทย ตำรากฎหมายไทย ไวยากรณ์ไทย รวมทั้งแบบฟอร์มต่าง ๆ..."^๑

นอกจากนี้การมีหน้าปก^๒ของหนังสือ เริ่มโดยหมอบรัดเลในสมัยรัชกาลที่ ๓ เช่นกัน ซึ่งหนังสือแต่ก่อนนั้น จากหน้าปกนอกก็ถึงเนื้อเรื่องเลย ในสมัยรัชกาลที่ ๔ นั้นกิจการเจริญรุดหน้ามาก มีโรงพิมพ์ของไทยเป็นแห่งแรก ตั้งอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหารภายใต้การดูแลของ สมเด็จฯ พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และมีโรงพิมพ์อีกแห่งหนึ่งคือ ในบริเวณพระราชวังกลาง บริเวณโรงแสงต้น ชื่อ โรงพิมพ์อักษรพิมพ์การ ดังนั้นกิจการผลิตหนังสือของไทยเริ่มเจริญก้าวหน้าเรื่อยมาตั้งแต่คราวนั้น พ.ศ.๒๔๐๔ หมอบรัดเลได้ซื้อกรรมสิทธิ์หนังสือในนิราศลอนดอนของหม่อมราชวงศ์ (ม.ร.ว.กระต่าย อิศรางกูร) ในราคา ๔๐๐ บาท นับว่า

^๑ราชบัณฑิตยสภา, รายงานหนังสือพิมพ์ข่าวซึ่งออกเป็นระยะในประเทศไทย

(พระนคร : ราชบัณฑิตยสภา, ๒๔๗๔), หน้า ๑.

เป็นครั้งแรกที่มีการซื้อขายกรรมสิทธิ์หนังสือกันในประเทศไทย และพิมพ์ออกจำหน่ายในปีเดียวกันนั้นเอง^๑ การศึกษาในสมัยนี้ก็ก้าวหน้าขึ้น ได้เริ่มมีการศึกษาภาษาอังกฤษการศึกษาทั่วไป ยังคงมีศูนย์กลางที่วัด ไม่มีการตั้งโรงเรียน ไม่มีการแบ่งชั้นเรียนเน้นสอนการเรียนการสอนก็สุดแล้วแต่อาจารย์และภูมิปัญญาของศิษย์ ใครมีสติปัญญาดีก็มักจะได้ความรู้มาก หนังสือที่ใช้เรียนนั้น มีข้อความปรากฏอยู่ในหนังสือโบราณศึกษามี ๔ เล่ม คือ

๑. ประถม ก กา
๒. สุนทรภุมาร
๓. ประถมมาลา
๔. ประถมจินตตามณี เล่ม ๑
๕. ประถมจินตตามณี เล่ม ๒^๒

นอกจากนี้ยังมีหนังสืออ่านประกอบอีก เช่น เสือโค จันทโครพ อนิรุท สมุทรโฆษ เพชรมงกุฎ สังข์ทอง กากี พระยาสิททันต์ สวัสดิรักษา และอื่น ๆ^๓

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้มีการเปลี่ยนแปลงมากในวงการศึกษาคือ โปรดให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้น ในปี พ.ศ. ๒๔๑๔ นี้ถือว่าเป็นโรงเรียนแห่งแรก มีขรรควาสเป็นครู ทรงยกเลิกตำราเรียนแบบเก่า โดยให้นักเรียนใช้ตำราหรือแบบเรียนหลวงมี ๖ เล่ม คือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวยพจน์พิจารณ์ และพิศาลการันต์ รัชกาลที่ ๕ เองก็ทรงเป็นนักประพันธ์ ได้พระราชนิพนธ์ เรื่อง พระราชพิธีสิบสองเดือน พ.ศ. ๒๔๓๑

^๑ หลวงวิจิตรวาทการ, ประชุมพงศาวดารฉบับความสำคัญ (พระนคร : สำนักพิมพ์เพลินจิตต์, ๒๔๕๓), หน้า ๓๖๓.

^๒ เบ็ญจวรรณ สุนทรกุล, วิวัฒนาการของแบบเรียนไทย, หน้า ๑๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์วิชาการ ต่อมาก็รวบรวมเป็นเล่ม และเป็นหนังสือตำราเรียนมาจนในปัจจุบันนี้ ทรงตรา พ.ร.บ. ในปี พ.ศ.๒๔๓๒ สำหรับพระราชทานเหรียญรางวัลแด่ผู้แต่งหนังสือดี หรือ แปลหนังสือที่มีประโยชน์และเป็นแบบแผน ซึ่งในปี พ.ศ.๒๔๔๔ คณะกรรมการหอสมุดวิชาการเห็นชอบให้ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญนี้แก่รัชกาลที่ ๖ เพื่อเป็นการยกย่องหนังสือที่พระนิพนธ์เรื่อง พระนลคำหลวง^๑ ในปี พ.ศ.๒๔๔๔ กรมหมื่นราชบุรดีเรกฤทธิ์ ได้ขออำนาจก๊อปปี้ไรต์ (Copyright) ในหนังสือที่ทรงแต่งขึ้น มีหนังสือตำราเรียนและกฎหมายอื่น ๆ หลังจากนั้นพระองค์ก็ทรงออกพระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ผู้แต่งหนังสือ ห้ามผู้อื่นลอกเลียนหนังสือของผู้แต่งเดิม ทำให้การแต่งหนังสือแพร่หลายมาก มีผู้แต่ง แต่งหนังสือออกมามากและหลายสาขาวิชาขึ้น ไม่จำกัดเฉพาะ หนังสือ โคลงฉันท์ กาพย์ กลอน ไวยากรณ์ หรือตำราเรียนเท่านั้น แต่มีหนังสือทางด้าน เบ็ดเตล็ด ศาสนา สังคมศาสตร์ ภาษาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ประยุกต์ ศิลปกรรม และการบันเทิง วรรณกรรม และประวัติศาสตร์ จะเห็นว่าหนังสือตำราของไทยขยายขอบเขตกว้างขึ้น ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา จากพระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ผู้แต่งหนังสือ นับได้ว่าพระองค์ท่านทรงเป็นผู้วางรากฐาน กฎหมายคุ้มครองสิทธิ์และกฎหมายการพิมพ์ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้ คือ พระราชบัญญัติคุ้มครองสิทธิ์ ฉบับออกในปี พ.ศ.๒๔๗๔ และพระราชบัญญัติการพิมพ์ ฉบับออกปี พ.ศ.๒๔๘๔ สำหรับวิวัฒนาการของรูปเล่มหนังสือ มีการเย็บเล่มดีขึ้น ปกสีสวยงาม ใช้ปกแข็ง หน้าปกมีลวดลาย มีหน้าคำนำ สารบัญ ภาพประกอบ ฯลฯ ก็เริ่มมีอย่างสมบูรณ์ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา^๒ ในสมัยต่อมาจนถึงปัจจุบัน การผลิตหนังสือตำราของไทย ก็เจริญก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ เพราะการศึกษาได้พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว มี

^๑กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, "หนังสือวิชาการ," วารสารห้องสมุด ๗ (กันยายน - ตุลาคม ๒๕๐๖) : ๕๙๖.

^๒อำไพ จันทรจิระ, วิวัฒนาการการพิมพ์หนังสือในประเทศไทย (พระนคร: สำนักพิมพ์วรรณศิลป์, ๒๕๑๗), หน้า ๒๖๐.

มหาวิทยาลัย วิทยาลัย และโรงเรียนเกิดขึ้นมากมาย การเรียนการสอนก็ขยายขอบเขตเนื้อหา
ฉะนั้นตำราต่าง ๆ ก็มีมากขึ้น ตามวิชาการทุกแขนงวิชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางสังคมศาสตร์

ต่อไปนี้เป็นตารางแสดงการผลิตหนังสือตำราของไทยในช่วงปี พ.ศ.๒๕๑๕ - ๒๕๑๙

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางแสดงการผลิตหนังสือคำราชของไทย ในช่วง พ.ศ.๒๕๑๔-๒๕๑๙ แยกตามภาษา

ปี พ.ศ.	รวม	ภาษาไทย	ภาษาอังกฤษ	ภาษาฝรั่งเศส	ภาษาเยอรมัน	ภาษาสเปน	ภาษารัสเซีย	ภาษาอื่น ๆ	ใช้ ๒ ภาษาหรือมากกว่านั้น
๒๕๑๔ ^๑	๒,๕๗๔	๒,๓๔๕	๑๘๓	๑	-	-	-	-	-
๒๕๑๖ ^๒	๒,๒๕๔	๒,๑๕๔	๑๐๑	-	-	-	-	-	-
๒๕๑๗ ^๓	๒,๓๒๓	๒,๒๐๐	๑๒๓	-	-	-	-	-	-
๒๕๑๘ ^๔	๒,๔๑๔	๒,๒๒๖	๑๘๖	๑	-	-	-	-	-
๒๕๑๙ ^๕	๒,๕๗๔	๒,๓๘๒	๑๘๘	๗	-	-	-	๑	-

^๑Unesco, Statistical Yearbook 1973, p. 883.

^๒Unesco, Statistical Yearbook 1974, p. 715.

^๓Unesco, Statistical Yearbook 1975, p. 591.

^๔Unesco, Statistical Yearbook 1976, p. 813.

^๕Unesco, Statistical Yearbook 1977, p. 803.

ศูนย์ทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

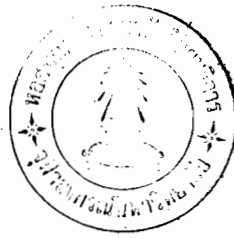
ตารางแสดงการผลิตหนังสือตำราของไทยในช่วง พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๑๙ แยกตามสาขาวิชา

ปี พ.ศ.	รวม	ทั่วไป	ปรัชญา	ศาสนา	สังคมศาสตร์	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์	ศิลป์	วรรณคดี	ภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์	
๒๕๑๕	๒,๕๗๙	๒๘๔	๘๕	๓๓๔	๙๕๒	๕๖	๒๕๘	๑๐๓	๓๐๓	๑๙๙	*
๒๕๑๖	๒,๒๕๕	๒๑๙	๕๕	๓๐๒	๙๓๒	๕๐	๑๗๙	๖๙	๓๒๓	๑๒๖	* ^๑
๒๕๑๗	๒,๓๒๓	๒๐๕	๔๑	๒๖๗	๙๑๗	๑๒๑	๑๘๒	๘๓	๓๔๐	๑๕๗	**
๒๕๑๘	๒,๔๑๙	๒๖๖	๖๔	๒๖๘	๑,๐๗๖	๖๙	๒๑๕	๘๔	๒๖๗	๑๑๐	**
๒๕๑๙	๒,๕๗๘	๓๒๔	๗๒	๓๐๓	๑,๑๐๓	๑๐๑	๒๖๗	๗๒	๑๖๗	๑๖๙	** ^๒

*หมายเหตุ ภาษาศาสตร์ รวมอยู่ใน สาขาวิชาวรรณคดี

*^๑Unesco, Statistical Yearbook 1976, (France: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, 1977), p. 808.

**^๒Unesco, Statistical Yearbook 1977, (France: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, 1978), p. 796.

ขั้นตอนการผลิตหนังสือตำรา

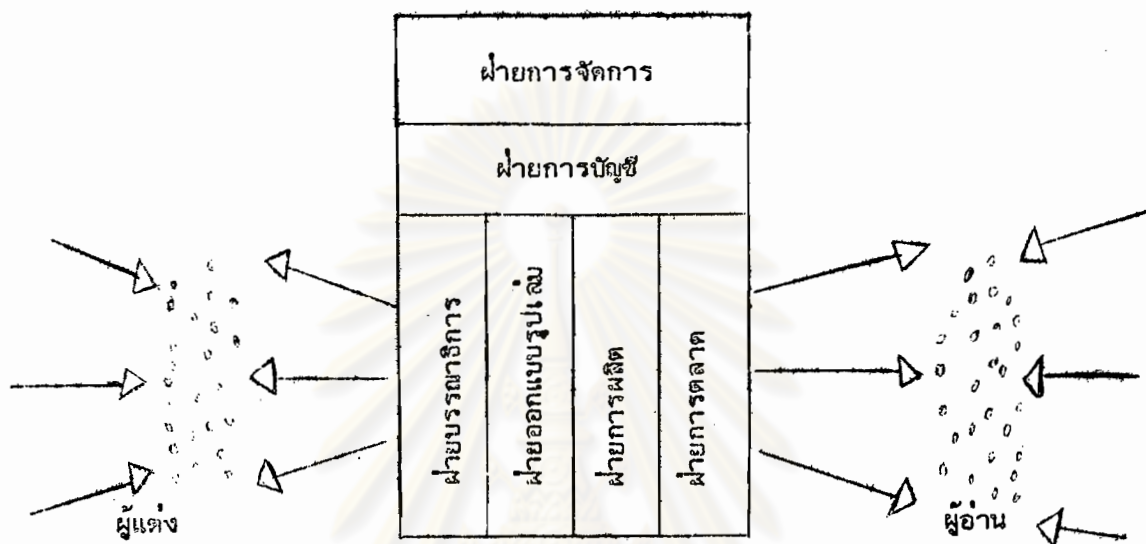
ในปัจจุบันนี้หน่วยงานที่จัดการในด้านการผลิตหนังสือตำรานั้นส่วนใหญ่จะเป็น สำนักพิมพ์ เอกชน จะมีหน่วยงานอื่นบ้าง เช่น มหาวิทยาลัย หรือ วิทยาลัย ซึ่งจะมีฝ่ายหรือแผนกโดยเฉพาะในด้านนี้ หน่วยงานของรัฐก็มีเช่นกัน คือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบแบบเรียนโดยทั่ว ๆ ไปของนักเรียนชั้นประถมและมัธยมศึกษา แต่หนังสือตำรา ระดับอุดมศึกษาแล้ว หนังสือส่วนใหญ่จะออกโดยสำนักพิมพ์เอกชน หรือไม่ก็เป็นสถาบันอุดมศึกษานั้นเอง โดยทั่ว ๆ ไป หน่วยงานที่ผลิตหนังสือก็จะจัดแบ่งงานออกเป็นแผนก ๆ รับผิดชอบหน้าที่งานแตกต่างกันไปและรับต่องานเป็นช่วง ๆ ตั้งแต่ค้นหาต้นฉบับ ไปจนถึงการจัดจำหน่าย ขั้นตอนการผลิตหนังสือแบ่งแผนกงานออกเป็น ๖ ฝ่าย ดังนี้

๑. ฝ่ายบรรณาธิการ (Editorial Department)
๒. ฝ่ายออกแบบรูปเล่ม (Design Department)
๓. ฝ่ายการผลิต (Production Department)
๔. ฝ่ายการตลาด (Marketing Department)
๕. ฝ่ายการบัญชี (Accounting Department)
๖. ฝ่ายการจัดการ (Management Department)^๑

หน้าที่ของฝ่ายต่าง ๆ ดังกล่าว ก็เริ่มจากการเสาะหาต้นฉบับของฝ่ายบรรณาธิการตรวจและอ่านต้นฉบับโดยฝ่ายนี้เช่นกัน แล้วจึงเป็นหน้าที่ต่อไปของฝ่ายออกแบบรูปเล่ม และส่งต่อไปยังฝ่ายผลิต ผลิตเป็นรูปเล่มออกมาแล้ว ฝ่ายการตลาดก็มีหน้าที่จัดจำหน่ายรวมทั้งการประชาสัมพันธ์ ส่วนงานของ ๒ ฝ่ายหลังแตกต่างกับ ๔ ฝ่ายแรก ๒ ฝ่ายหลังควบคุมงานของทุกฝ่ายข้างต้น ฝ่ายการบัญชีจะเก็บบันทึกต่าง ๆ ทั้งรายรับและรายจ่ายทั้งหมดของหน่วยงาน สำหรับ

^๑Herbert S. Bailey, The Art and Science of Book Publishing (New York: Harper & Row, 1970), p. 24.

ฝ่ายการจัดการก็มีหน้าที่รับผิดชอบเก็บข้อมูลในเรื่องต่าง ๆ แล้วจัดการเกี่ยวกับโครงการหรือวางแผนงานต่าง ๆ ในอนาคต^๑

จากรูปภาพที่แสดงนี้ ชี้ให้เห็นว่า ฝ่ายการจัดการ จะควบคุมงานทุกฝ่าย แต่บางหน่วยงาน หรือ บางสำนักพิมพ์ จะแบ่งงานออกเป็น ๔ ฝ่าย เท่านั้น คือ

๑. ฝ่ายบรรณาธิการ
๒. ฝ่ายการผลิต
๓. ฝ่ายการจัดจำหน่ายหรือฝ่ายการตลาด
๔. ฝ่ายการบัญชี^๒

^๑Herbert S. Bailey, The Art and Science of Book Publishing, p. 25.

^๒Unesco, Report-the Sixth Training Course on Book Production in Asia 8 September - 30 October 1973 (Tokyo: Asian Cultural Centre for Unesco, Tokyo Book Development Centre, 1974), p. 10.

การที่แบ่งออกเป็น ๔ ฝ่ายดังกล่าวนี้ แต่งานจริง ๆ แล้วก็ยังแบ่งออกเป็น ๖ ขั้นตอนเช่นเดิม คือ รวมงานออกแบบรูปเล่มไว้เป็นหน้าที่รับผิดชอบของฝ่ายบรรณาธิการด้วยการวางแผนหรือการจัดการต่าง ๆ ก็รวมงานไว้กับฝ่ายการบัญชีนั่นเอง

ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงงานหรือขั้นตอนการผลิตหนังสือตำรา ซึ่งเกี่ยวข้องกับฝ่าย ๖ ฝ่าย ซึ่งแต่ละฝ่ายทำหน้าที่แตกต่างกันดังต่อไปนี้คือ

๑. ฝ่ายบรรณาธิการ

งานขั้นแรกของฝ่ายบรรณาธิการ คือ การติดต่อกับผู้แต่ง บางครั้งอาจจะเสนอให้เขาแต่งหนังสือให้กับสำนักพิมพ์ ผู้แต่งที่มีชื่อเสียง หรือ ชื่อเขียนของเขาเป็นที่แพร่หลาย จำเป็นที่ฝ่ายบรรณาธิการจะเป็นฝ่ายขอร้องหรือติดต่อให้เขาแต่งเรื่องส่งมาให้ งานฝ่ายนี้จะต้องดูความต้องการของตลาดด้วย พบปะพูดคุยกับผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่าง ๆ ติดตามหาข้อวิจารณ์จากแหล่งต่าง ๆ ในข่าวสารความรู้ เมื่อได้ต้นฉบับมาแล้ว ฝ่ายบรรณาธิการจะทำหน้าที่ตรวจและอ่านต้นฉบับ พิจารณาความถูกต้องของเนื้อหาสาระ การเว้นวรรคตอน การใช้ภาษา และอื่น ๆ เท่าที่จะเป็นได้ เมื่ออ่านและตรวจต้นฉบับแล้ว ก็จะลงบันทึกไปว่า ยอมรับ หรือไม่ยอมรับ พร้อมทั้งมีเหตุผลด้วย หรือไม่ก็บอกว่าแก้ไขตอนใดบ้าง ทั้งนี้รายละเอียดข้อคิดเห็นดังกล่าวจะต้องชัดเจนและเป็นที่ยอมรับว่า จะดำเนินการจัดพิมพ์ต่อไปหรือไม่ แต่อย่างไรก็ตามงานของฝ่ายบรรณาธิการก็ไม่ใช่ว่าจะอยู่กับงานของผู้แต่งจนเกินไป ต้องยอมรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้แต่งบ้าง และต้องเตือนตนเสมอว่าตนทำงานตามหน้าที่ของฝ่ายบรรณาธิการเท่าที่จะทำได้เท่านั้น^๑

๒. ฝ่ายออกแบบรูปเล่ม

ฝ่ายออกแบบรูปเล่มนี้ บางสำนักพิมพ์จะไม่จัดแยกออกเป็นฝ่ายโดยเฉพาะ บางทีหน้าที่การออกแบบรูปเล่ม จัดเป็นงานหนึ่งของฝ่ายบรรณาธิการ หรือฝ่ายการผลิต หรือไม่ก็รวมไว้กับฝ่ายการตลาด การออกแบบรูปเล่มหนังสือนับว่าเป็นงานที่ยุ่งยากและเป็นปัญหา

^๑Herbert S. Bailey, The Art and Science of Book Publishing,

สำหรับสำนักพิมพ์ไม่น้อย ตั้งแต่ ผู้แต่ง บรรณาธิการ ผู้จัดการฝ่ายการตลาด และผู้จัดการฝ่ายผลิต ต่างคนต่างก็มีข้อคิดเห็นในรูปแบบของหนังสือที่แตกต่างกันออกไป ฉะนั้นบางสำนักพิมพ์ก็แก้ปัญหาโดยการจ้างนักออกแบบภายนอกมาช่วยในการออกแบบรูปเล่มหนังสือแต่ละเล่มไป ผู้ที่ออกแบบรูปเล่มหนังสือไม่ว่าจะเป็นบุคคลใดก็ตาม ก็ต้องเป็นตัวของตัวเอง มีแรงบันดาลใจ และในขณะเดียวกันยอมรับฟังความคิดเห็นของบุคคลที่เกี่ยวข้องในการผลิตหนังสือด้วย การออกแบบจะต้องพิจารณาให้รอบคอบตั้งแต่กระดาษ หน้าปกใน การเย็บเล่ม ปก ใบหุ้มปก ฯลฯ^๑ รวมทั้งติดต่อกับฝ่ายการผลิต ในด้าน การใช้แบบของตัวพิมพ์ ขนาดของตัวอักษร ฝ่ายออกแบบรูปเล่มจะต้องพยายามออกแบบหนังสือให้เป็นที่ดึงดูดลูกค้าให้ได้มากที่สุด ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงค่าใช้จ่าย คือ จะต้องคิดวิธีการที่จะช่วยประหยัดให้กับสำนักพิมพ์เท่าที่จะทำได้ รวมทั้งพิจารณาตามความสามารถของฝ่ายผลิตด้วย คือ ออกแบบรูปเล่มให้เหมาะสมกับเครื่องจักรที่มีอยู่

๓. ฝ่ายการผลิต

เมื่อผ่านขั้นตอนการออกแบบรูปเล่มแล้ว ก็จะส่งต้นฉบับ (Manuscripts) และบันทึกรายละเอียดจากฝ่ายออกแบบรูปเล่มไปยังฝ่ายการผลิต ฝ่ายนี้จะเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ เพื่อที่จะแปรจากรูปเอกสารต้นฉบับ ออกมาเป็นรูปเล่มของหนังสือที่เรียบร้อย เช่น การสั่งซื้อกระดาษ การติดต่อข้างพิมพ์ ข้างเรียงพิมพ์ ข้างเย็บเล่มหนังสือ เป็นต้น สำนักพิมพ์บางแห่งไม่มีฝ่ายการผลิต แต่จะจ้างให้โรงพิมพ์ภายนอกเป็นผู้จัดการ^๒ ค่าจ้างก็แล้วแต่จะตกลงกัน ฝ่ายการผลิตตามหน้าที่การงาน จะต้องติดต่อย่างใกล้ชิดกับผู้ออกแบบรูปเล่ม เพราะฝ่ายผลิตจะต้องผลิตหนังสือออกมาตามลักษณะที่นักออกแบบได้เสนอไว้ นอกจากนั้นฝ่ายการผลิตจะต้องคำนึงถึงอีก ๓ ประการ คือ คุณภาพของหนังสือ ความรวดเร็วให้ทันกับ

^๑Herbert S. Bailey, The Art and Science of Book Publishing, p. 30.

^๒Unesco, Report-the Sixth Training Course..., p. 11.

หมายกำหนดการ และ การประหยัด^๑

๔. ฝ่ายการตลาด

ฝ่ายการตลาดติดต่อกับภายนอกโดยตรง คือ มีหน้าที่ส่ง หนังสือไปยังร้านค้า ตัวแทนจำหน่าย และผู้อ่าน จะต้องทราบที่ผู้อ่านเป็นชนกลุ่มไหน และจะเข้าถึงได้อย่างไร ถ้าเป็นหนังสือตำราหรืออาจจำหน่ายโดยตรงกับสถาบันการศึกษาหรือไม่ก็เป็นห้องสมุด สำนักพิมพ์ใหญ่ ๆ ก็จะมีพนักงานเดินตลาด (Salesman) เพื่อไปติดต่อกับลูกค้า ควรจัดตั้งงบประมาณโดยเฉพาะสำหรับการประชาสัมพันธ์หนังสือของสำนักพิมพ์ จะต้องมีการวางแผนอย่างที่ว่าจะใช้การโฆษณาแบบใดที่จะได้ผลดีที่สุด เช่น เขียนบทวิจารณ์หนังสือในวารสาร การศึกษาต่าง ๆ หรือโฆษณาในวารสารอาชีพ ส่งรายชื่อหนังสือไปยังแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ ห้องสมุด หรือภาควิชาจัดนิทรรศการ ส่งหนังสือไปให้ครูผู้สอนในลักษณะแจกฟรีเพื่อครูจะได้แนะนำนักเรียนต่อไป เป็นต้น^๒ นอกจากนี้จะติดต่อกับภายนอกแล้ว ฝ่ายการตลาดจะต้องติดต่อกับทุกฝ่ายภายในเพื่อทราบข้อมูลต่าง ๆ ในการผลิตหนังสือแต่ละเล่ม ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ในการโฆษณา

๕. ฝ่ายการบัญชี

ฝ่ายการบัญชีเกี่ยวข้องกับค่าใช้จ่ายทั้งหมดของสำนักพิมพ์ ตั้งแต่การจัดซื้อเล็ก ๆ น้อย ๆ ไปถึงของใหญ่ ๆ ของฝ่ายต่าง ๆ ทุกฝ่าย เก็บหลักฐานต่าง ๆ ทั้งรายรับและรายจ่าย ทั้งใบสั่งซื้อ ใบเสร็จรับของ ควบคุมลูกหนี้ ติดต่อเจ้าหนี้ ฯลฯ ติดต่อกับธุรกิจภายนอกและภายในในด้านทรัพย์สิน การชำระภาษีอากร รวมทั้งทำรายการรายรับและรายจ่าย เป็นเดือนและเป็นปี กำไรหรือขาดทุนเท่าไรแล้วจัดเป็นงบประมาณของปีต่อไป

^๑Herbert S. Bailey, The Art and Science of Book Publishing, p. 37.

^๒Datus C. Smith, Jr., A Guide to Book-Publishing (New York: R. R. Bowker, 1966), p. 139.

๖. ฝ่ายการจัดการ

ฝ่ายการจัดการนับเป็นฝ่ายที่ใหญ่ที่สุดควบคุมงานทุกฝ่าย เป็นศูนย์รวบรวมรายละเอียดของงานแต่ละฝ่าย เมื่อฝ่ายการบัญชีรวบรวมรายละเอียดเกี่ยวกับค่าใช้จ่าย และผลกำไรหรือการขาดทุนของสำนักพิมพ์เสนอมายังฝ่ายการจัดการ ฝ่ายการจัดการก็จะวางโครงการและแผนงานในอนาคต โดยปกติจะมีประธาน (President) ของสำนักพิมพ์เป็นผู้ดำเนินงานฝ่ายนี้ เป็นผู้วางแนวทาง วางนโยบาย รวมทั้งดำเนินการ การประสานงาน ภายในของแต่ละฝ่ายด้วย นอกจากนี้จะต้องเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ของฝ่ายด้วย จะได้ทราบว่า การดำเนินงานของฝ่ายนั้น ได้ผลดีหรือผลเสียอย่างไร จะมีวิธีแก้ไขได้อย่างไรบ้าง

อันที่จริงแล้ว ขั้นตอนการผลิตหนังสือ นั้น น่าจะใช้ขั้นตอนแรก ๔ ขั้นตอนเท่านั้น ขั้นตอน ๒ ขั้นตอนหลังนี้ นับว่าเป็นขั้นตอนที่ลึกซึ้งและแทบจะมองไม่เห็น แต่ก็ยังเป็นขั้นตอนที่สำคัญ เพราะกิจการทุกอย่างก็ต้องเกี่ยวข้องกับ การลงทุน และการวางแผนทั้งนั้น ฉะนั้น การผลิตหนังสือออกมาแต่ละเล่ม จำเป็นที่จะต้องดำเนินงานออกมาอย่างน้อยที่สุด ๖ งาน ดังได้กล่าวแล้วนั้น แต่งานบางอย่างอาจจะจัดไว้รวมกันก็ได้ เช่น การออกแบบรูปเล่ม อาจจะจัดรวมกับฝ่ายบรรณาธิการ การบัญชีอาจจัดรวมไว้ในฝ่ายการจัดการได้เช่นกัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย